

GRADIVO

PRISPEVEK K ZGODOVINI KOMUNISTIČNE PARTIJE V DVAJSETIH LETIH

Zgodovina delavskega gibanja dvajsetih let v Sloveniji še ni napisana. Niti gradivo te dobe ni ne zbrano ne objavljeno. Fragmentarno se je delavsko gibanje te dobe obravnavalo na drugem kongresu Komunistične partije Slovenije leta 1948 in deloma pišejo o njem v posameznih prispevkih naši časopisi, dnevniki ali tedniki. Zato ni čuda, da se delavsko gibanje v Sloveniji od leta 1920 do leta 1950, vštveši nastanek in razvoj komunističnega gibanja v Sloveniji, opisuje dostikrat površno in napačno.

Pričujoči članek, ki obsega nekoliko dopolnjeno predavanje na zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Ravnah na Koroškem septembra leta 1957, ne namerava podati zgodovine omenjenega razdobja, pač pa načenja nekaj najvažnejših vprašanj iz delavskega in komunističnega gibanja dvajsetih let, ki so bodisi najbolj pozabljena bodisi najbolj napačno opisovana. Vprašanja so samo nakazana, ne pa izčrpno obdelana. Nanašajo se na ozemlje Slovenije v okviru bivše Jugoslavije, torej brez Primorske in Trsta.

Članek naj tudi prispeva, da se razširi proučevanje zgodovine Komunistične partije Jugoslavije, ki bo aprila 1959, torej čez leto dni, praznovala 40-letnico svoje ustanovitve.

I

Za delavsko gibanje v dvajsetih letih je značilen nastanek komunistične partije in težavna, trnova pot, po kateri se je ta razvijala v moderno partijo novega tipa. Priborila si je vpliv med večino delavstva Slovenije, in če ne poznamo njenega razvoja, ni mogoče razumeti delavskega gibanja pri nas.

Zunanji pogoji razvoja komunistične stranke so bili — za razliko od drugih strank — izredno zapleteni. Javno delovanje partije je bilo prepovedano. Zato je delovala po eni strani ilegalno, vzdržujoč podtalno svojo organizacijo in vodstvo in pa intenzivno notranje življenje, od teoretičnih diskusij do množičnih akcij. Po drugi strani pa je pronicala v legalno sfero, uporabljala vse možnosti okrnjenih, toda še obstoječih demokratičnih svoboščin, da se je tako uveljavljala med ljudstvom in da je prebijala obroč buržoaznih zakonov. V legalni sferi je partija izdajala tedenske časopise, sklicevala shode in druge prireditve, ne da bi jih bila mogla izrecno označiti za komunistične. Udeleževala se je volitev s kandidatskimi listami, ki so dobivale najrazličnejše nazive. Zato je nemogoče opisati komunistično gibanje in s tem delavsko gibanje preteklega razdobja, če se omejujemo zgolj na legalne izraze njene dejavnosti. Študij moramo razširiti na gradivo njenega ilegalnega dela, na ilegalni tisk (znotraj in zunaj države), na gradivo sodnih procesov, policijskih poročil in podobno ter na spomine udeležencev dogodkov.

Še bolj zahtevni za zgodovinarja so notranji, imanentni pogoji razvoja komunistične stranke. Ker so cilji in naloge komunistične partije usmerjeni na revolucionarno odpravo starega družbenega reda in na ustvaritev novega, socialističnega, je potrebno raziskati, kakšna je bila teoretična usposobljenost

in politična zrelost partije, kakšna njena povezanost z množicami, saj brez tega radikalna preobrazba družbe ni mogoča, in kako se je ustvarjal njen vodilni kader, kader vodilnih osebnosti, kar je težaven in dolgotrajen proces.

Opuščanje teh novih, dodatnih, toda elementarnih vidikov pri proučevanju delavskega gibanja v dvajsetih letih vodi včasih k docela nepričakovanim rezultatom. Nekaterim piscem s presenetljivo lahkoto izgine komunistična partija izpred oči, kakor hitro je ob koncu leta 1920 vlada udarila po njej z znano »Obznano«, izgine včasih za celo desetletje.*

Komunistična partija v Sloveniji, katere ustanovni zbor je bil 11. aprila leta 1920 v Ljubljani, je obstajala v dvajsetih letih nenehno kot ilegalna partija. Njen razvoj ni bil premočrten in pozna svoje vzpone, poraze, krize. Partija je imela ves ta čas svoje strogo obeležene krajevne in okrožne organizacije, natanko registrirano članstvo in izvoljeno vodstvo. Imela je svoj tisk in svoje notranje življenje z diskusijami, konferencami, kongresi. Če partijske konference v Sloveniji javnosti niso znane, še ne pomeni, da jih ni bilo. In tako je z mnogimi drugimi pojavi strankinega življenja.

Partija ni od leta 1920 dalje nikdar izgubila zvez z množicami. Njena sila je bila v izrecno delavskih kadrih, v komunistih industrijskih podjetij, v tistih železničarjih, rudarjih in kovinarjih, ki so bili njen neizčrpni rezervoar, ne pa v skupščinskih poslancih ali občinskih odbornikih ali tajnikih bolniških blagajn in konzumov. Pognala je globoke korenine v ljudstvu; zato je lahko tako politično kakor organizacijsko vodila velike proletarske akcije, kakršne so bile n. pr. železničarski in generalni štrajk aprila leta 1920, splošni štrajki slovenskih rudarjev ob koncu leta 1920 in v začetku leta 1921, avgusta leta 1922, jeseni leta 1923, odpor zoper redukcije v rudarstvu in industriji leta 1926—1927 in druge akcije. Vodila je sindikate, ki so v letih 1920—1924 predstavljali delavstvo Slovenije, a leta 1925 je vodila gibanje za zedinjenje sindikatov. V boju s fašizmom si je partija pridobila vodilno vlogo. O spopadu z Orjuno 1. junija 1924 pravi Miha Marinko:

»Borba delavskega razreda Slovenije proti fašistični Orjuni, borba, ki jo je organizirala naša partija, sodi zaradi tega med najslavnejše strani v zgodovini našega delavskega gibanja pred narodnoosvobodilno vojno. Takrat je slovenski proletariat s trboveljskimi rudarji na čelu pod vodstvom naše partije zadal smrtni udarec prvim fašističnim poizkusom v Jugoslaviji« (Drugi kongres KPS, str. 35).

Partija v Sloveniji je bila aktiven del komunistične partije Jugoslavije, udeleževala se je njenega delovanja ter preko svojih delegatov soodločala na njenih kongresih, zlasti na tretjem in četrtem.

V zgodovinskem arhivu CK ZKS v Ljubljani je ohranjen dokument iz oktobra leta 1926. To je poročilo pokrajinskega komiteja partije za Slovenijo, ki je padlo v roke policije in se je zategadelj ohranilo. Poročilo slika predvsem organizacijsko stanje partije v dobi, ko je premagala težko krizo likvidatorstva. Kaj je videti iz tega poročila?

Partijska organizacija se je delila na štiri okrožja: Ljubljana z okolico, trboveljski okraj, Štajerska, Gorenjska. Krajevnih organizacij je bilo dvanajst, a v šestih krajih na Dolenjskem in Štajerskem se je pripravljala obnovev krajevnih organizacij. Osnova organizacij so bile celice. Obratnih celic je

* Tako na primer se je zgodilo dr. M. Mikužu v knjigi »Pregled razvoja NOB u Sloveniji«, Beograd 1956, str. 75—76.

bilo 16, uličnih 5, skupaj 21. Obratne celice so obstajale v 4 železničarskih, 5 rudarskih, 3 kovinskih, 2 steklarskih, 1 tramvajskem, 1 kemičnem, 1 usnjarskem, 1 tekstilnem podjetju. Članov je imela partija 180, med njimi 145 ali 80 % industrijskih delavcev. Železničarjev in tramvajcev je bilo 52, rudarjev 31, steklarjev 18; kmetov je bilo 6, žen-članic 4. Zveza komunistične mladine (SKOJ) je štela posebej, brez Ljubljane 56 članov.

Svoje delovanje je partija uveljavljala tudi preko sindikatov, kulturnih in športnih društev. Imela je večino v 2 rudarskih, 1 kovinarski, 2 steklarskih, 2 usnjarskih sindikalnih podružnicah, v 6 podružnicah »Svobode«, v 3 športnih društvih, v eni ženski organizaciji. Odločilen vpliv je imela v 3 železničarskih, 1 rudarski, 1 kovinarski, 1 tekstilni sindikalni podružnici, v 4 kulturnih in športnih društvih, v 2 ženskih organizacijah itd.

V petih mesecih je partija razpečala pet letakov v 22.500 izvodih v 150 krajih po vsej Sloveniji, med njimi dva letaka proti redukciji in izseljevanju rudarjev in pa letak proti nettunskim konvencijam med Italijo in Jugoslavijo. Izdajala je legalni tednik »Enotnost«.

Nadalje omenja poročilo na kratko tedanje politične akcije in obravnava tekoče in pereče organizacijske zadeve in težave.

Kakor vidimo, je bila partija številčno majhen odred, ki pa je s svojim delovanjem in vplivom posegal v obširno sfero delavskega gibanja. Zato je hkrati potrebno vedeti, v kakšnih legalnih oblikah se je izražala dejavnost komunistične partije, ne da bi te legalne oblike imeli za nekaj samostojnega, posebnega ali celo samoniklega.

Tako je leta 1923 in 1924 komunistična partija delovala preko legalno obstoječe Neodvisne delavske stranke Jugoslavije. Vodstvo kakor tudi krajevne organizacije te stranke so izvrševale edinole politiko in taktiko ilegalne partije. Tako je bilo v Sloveniji in vsej Jugoslaviji.

V letih 1924 do 1928 je komunistična partija pri volitvah nastopala s kandidatskimi listami, ki so nosile ime Delavsko-kmečkega bloka in še pogosteje ime Delavsko-kmečkega republikanskega bloka. Bilo bi zmotno, imeti ta zunanji videz za nekaj samoraslega.

Partija je zlasti skrbela za legalni tisk. Preko svojih zvestih in požrtvovalnih članov je izdajala tedenske časopise:

- v letih 1922—1923 »Delavske Novice«,
- v letih 1923—1924 »Glas svobode«,
- v letih 1924—1926 »Delavsko-kmečki list«,
- v letih 1926—1929 »Enotnost«.

Izdajala je leta 1925—1926 preko Delavsko-kmetske Matice revijo »Zapiski Delavsko-kmetske Matice« in objavila vrsto brošur.

Omenjena glasila partije so bila v tolikšni meri njeno zrcalo, da se je partija lahko legalno predstavljala kot skupina okrog Delavsko-kmetskega lista (skrajšano: dekalisti), nato pa kot skupina »Enotnosti«.

II

Razen komunistične partije je v delavskih vrstah delovala tudi socialna demokracija.

Slovenska socialna demokracija, ki si je na ustanovnem zboru leta 1896 nadela ime Jugoslovanske socialnodemokratske stranke, je v svoji začetni

dobi imela zasluge za politično osamosvojitve slovenskega delavskega razreda: po prvi svetovni vojni pa je delila usodo evropske socialne demokracije. Njena reformistična, ministerialistična politika, vezana na ime Kristanov, Kopača, Prepeluha, je leta 1920 doživela politično bankrotstvo. V vrstah delavskega razreda je s katastrofalno naglico izgubljala vpliv.

Na Primorskem, ki je prišlo pod Italijo, so slovenske socialnodemokratske organizacije kompaktno in brez razkola prešle v komunistično stranko Italije.* V osrednji Sloveniji — da tako označimo ozemlje z industrijskimi središči kakor Ljubljana in okolica, Trbovlje, Zagorje in Hrastnik, Jesenice, Tržič, Kamnik, Kočevje i. dr. — je večina delavstva zapustila socialnodemokratsko stranko in se priključila komunistični. Delavske organizacije tega področja so nudile podlago za ustanovitev komunistične partije v Sloveniji. V vzhodni Sloveniji, predvsem v mariborskem okrožju, pa tudi v Celju z okolico, kjer je do avgusta 1918 delovala avstrijska soc. demokracija, od katere je slovenska soc. demokracija prevzela to področje delovanja, je ta utegnila obdržati večino delavstva pod svojim vplivom, dasi ga je tudi tu začela izgubljati.

Mariborska socialnodemokratska organizacija je tedaj postala pribežališče in težišče slovenske socialne demokracije. Po združitvi s socialno demokracijo ostalih pokrajin Jugoslavije je tvorila del Socialistične stranke Jugoslavije. V to socialistično stranko so se zlivale razne nastajajoče in izginjajoče, sporadične in brezpomembne skupine, kakor n. pr. skupina Zarganov, skupina okrog »Rdečega prapora« leta 1922, celjska frakcija. Te skupine so pričale o idejni in organizacijski slabosti, v kateri je obtičala socialnodemokratska stranka v osrednji Sloveniji in iz katere se ni nikoli več rešila.

Poleg Socialistične stranke Jugoslavije s težiščem v Mariboru je obstajala še istoimenska stranka okrog časnika »Naprej« pod vodstvom Zvonimira Bernota, ki si je leta 1926 nadela staro ime Jugoslovanske socialnodemokratske stranke. Bernotovci so imeli množični vpliv samo v Mežiški dolini in celjskem okraju. Ob koncu dvajsetih let in kasneje je del članstva te stranke prešel v tabor komunistov, kar gre pripisati uspehu taktike enotne fronte, ki jo je vodila komunistična partija.

Pogosto štejejo socialistično stranko ali socialno demokracijo za delavsko stranko brez vsakršnega pridržka. V resnici je socialistična stranka bila delavska le po sestavu svojega članstva in po sferi svojega delovanja. Politična vsebina njenega dela pa je bil reformizem; vodila je, kakor se izraža Lenin, »buržoazno delavsko politiko«. Zaradi te svoje politike, posebno še zaradi anacionalne politike, ki se je izražala v popolni brezbržnosti do nacionalnega gibanja Slovencev, je Socialistična stranka Jugoslavije v dvajsetih letih še nadalje izgubljala vpliv, ki ga je imela, oziroma obdržala pred revolucionarnim valom leta 1920. Če je leta 1920 pri skupščinskih volitvah zbrala v vsej Sloveniji okrog 50.000 glasov, je leta 1927 zbrala le še 8886 glasov.

* Meddeželna konferenca Jugoslovanske socialnodemokratske stranke Julijske Krajine je 6. aprila 1919 v Trstu soglasno sprejela resolucijo, v kateri priznava, »da je pravična rešitev političnih, ekonomskih, kulturnih in socialnih vprašanj mogoča in tudi dana le potom diktature proletariata« in da zaradi tega slovenski proletariati »sprejema načela in taktiko ruske proletarske revolucije«. Meddeželna konferenca slovenskega delavstva, združena dne 21. septembra 1919 v Trstu, je sklenila »pristop organizacij slovenskega proletariata v komunistično organizacijo delavstva v Italiji«. Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije, tom V, str. 378 in 393.

Komunistična partija je leta 1927 zbrala nad 9000 glasov, t. j. več kot socialistična stranka; leta 1920 je za komuniste glasovalo 16.396 volivcev.

To dejstvo je pomembno, ako upoštevamo, da je komunistična partija bila v globoki ilegali. Nasprotno je socialistična stranka delovala v ugodnih pogojih legalnosti in — lahko trdimo — privilegiranosti. Socialna demokracija v Sloveniji kakor tudi v vsej Jugoslaviji ni pomenila nevarnosti za režim.

Socialistične stranke in sindikatov, ki so bili pod njenim vodstvom, ni zadela niti Obznana niti zakon o zaščiti države. Socialistični stranki so bile prepuščene delavske ustanove, kakor n. pr. bolniške blagajne in Delavska zbornica. Njihovim časopisom ni postavljal režim nobenih zaprek; izhajali so tudi po šestojanuarski diktaturi. In medtem ko so tedaj razpustili celo buržoazne stranke, se sindikatov URSS (Ujedinjeni radnički sindikalni savez) prepoved ni dotaknila.

V takšnih izrednih, ugodnih pogojih je socialistična stranka izrabljala svoje pozicije v sindikatih, bolniških blagajnah in v Delavski zbornici, da je nastopala kot posredovalec v mezdnih sporih ter si pripisovala uspehe, kadar je delavski odpor prisilil podjetnike na popuščanje. Razglašala se je za branilca tradicionalnih delavskih organizacij in pridobitev.

Četrty kongres Komunistične partije Jugoslavije leta 1928 v Dresdenu je takole označil socialno demokracijo:

»Jugoslovanska socialna demokracija ne korenini v proletariatu, temveč v delavskih ustanovah, kjer sedi po milosti vladajočega režima kot pomočnik izkoriščevalske vladajoče imperialistične buržoazije pri njeni politiki...« (Zgodovinski arhiv KPJ, zvezek 2, str. 156.)

Spričo takšne svoje vloge je socialna demokracija v posameznih razdobjih razodevala izrazit antikomunizem. Svoje pozicije v sindikatih, društvih, zaupniških organih, Delavski zbornici, bratovski skladnici je varovala brezobzirno, pri čemer ni izbirala sredstev.

Miha Marinko pravi o socialno demokratičnih voditeljih sledeče:

»Reformistom je bila omogočena odkrita izdajalska sindikalna politika, od katere so prehajali vse bolj na teroristične metode v sindikatih in na policijske denunciacije« (Drugi kongres KPS, str. 32.).

Ivan Regent trdi:

»Socialdemokrati pa so komuniste ovajali, izključevali jih iz sindikatov, obenem pa sprejemali iz rok buržoaznih vlad kot plačilo za svoje izdajstvo imetje svobodnih sindikatov, katere je vlada v Beogradu razpustila« (Istotam, str. 171).

III

Upoštevati moramo specifične pogoje za razvoj delavskega gibanja v Sloveniji, ki so se razlikovali od pogojev v ostalih pokrajinah Jugoslavije. Ti različni pogoji so izvirali deloma iz preteklosti, deloma pa jih je nadalje ustvarjala tedanja gospodarska in politična konstelacija.

Tako na primer ne moremo podcenjevati razlike v stališčih slovenske in srbske demokracije. Medtem ko je srbska socialna demokracija bila na levem krilu Druge internacionale in je ob izbruhu prve svetovne vojne glasovala proti vojnim kreditom ter se med vojno udeležila znamenite Kienthalske konference, na katero so prišli tudi boljševiki, je slovenska socialna demokracija sledila avstrijski in njenemu reformističnemu avstromarksizmu, ki so ga

včasih in deloma barvali z masarykovstvom. Znano je, da je Ethina Kristana zaradi njegovega stališča kulturno-nacionalne avtonomije že v začetku tega stoletja kritiziral Lenin.

Takšno breme reformizma v vrstah slovenske socialne demokracije je bilo za nastalo komunistično stranko ogromna zapreka. Slovenske komuniste je čakala odgovorna naloga, da ocenijo, kritično pregledajo in teoretično ter politično premagajo dediščino socialne demokracije. Ta naloga je bila pač nekajkrat težja od naloge, ki so jo v tem pogledu imeli srbski komunisti.

Ker je bilo v Sloveniji gibanje industrijskega delavstva starejše kot gibanje v Srbiji in drugih južnih pokrajinah, so se med delavstvom Slovenije utegnile mnogo prej in mnogo globlje ukoreniniti tradicionalne delavske organizacije in ustanove, kakršne so sindikati, bolniške blagajne, konzumna društva i. p. V Srbiji, Bosni in Hercegovini, v Makedoniji in deloma na Hrvaškem je prevladovalo ali imelo še precejšnjo težo obrtniško delavstvo in sindikati so si šele utirali pot med nastajajoče industrijsko delavstvo.

Od tod v Sloveniji silna težnja delavstva po ohranitvi in okrepitevi tradicionalnih delavskih organizacij in ustanov. Od tod tako silno prizadevanje po sindikalni enotnosti in važnost problema delavske enotnosti sploh.

Specifične pogoje za razvoj delavskega in komunističnega gibanja v Sloveniji pa so porajale tudi takratne razmere. Tako na primer je beograjska vlada poleti 1924 prepovedala v Sloveniji delovanje neodvisnih sindikatov, ki so bili pod vodstvom komunistične partije, medtem ko so ti neodvisni sindikati v ostalih pokrajinah Jugoslavije, razen Bosne, obstajali do šestojanuarske diktature. To je partiji v Sloveniji nalagalo drugačne naloge in drugačno taktiko v sindikalnem gibanju kakor partiji v ostalih pokrajinah. Ta okoliščina je privedla do zedinjenja sindikalnih organizacij v Sloveniji leta 1925.

Našteti specifični pogoji delavskega gibanja v Sloveniji so narekovali tudi specifični razvoj komunistične partije v Sloveniji. Ta razvoj ni adekvaten razvoju komunistične partije v Srbiji, na Hrvaškem in drugod, dasi ima z njim mnogo skupnih in vzajemnih potez. Za specifični razvoj komunistične partije v Sloveniji sta značilni dve politični krizi, leta 1922—1923 in leta 1925 do 1926; pri njiju je prišlo do ostrih ideoloških, taktičnih in organizacijskih nasprotij v vodstvu partije. Prva kriza se je končala z izključitvijo dveh vidnejših zastopnikov partije — Lovra Klemenčiča in Vladislava Fabjančiča. V drugi krizi je tedanje vodilno jedro pokrajinskega vodstva — Ciril Štukelj, Alojz Sedej in Ivan Makuc — zdrknilo na socialnodemokratske postojanke in bilo po težki notranji partijski in nato javni borbi izključeno iz partije. Dvakrat so tako vodilne partijske osebnosti prišle v hud konflikt s partijo in njeno osnovno linijo; partija je te spopade, ki so zahtevali veliko njenih notranjih sil in ji zadali občutne izgube, premagala z velikimi težavami. Zlasti Štukljevo likvidatorstvo je resno ogrožalo njene temelje. Do podobnih političnih kriz v partiji, ki bi se končale z izločitvijo vodilnih osebnosti, kakor se je to zgodilo v Sloveniji, v drugih pokrajinah ob istem času ni prihajalo.

Formiranje partije in vzgajanje vodilnega jedra v njenih vrstah se je razvijalo v raznih pokrajinah Jugoslavije na razne načine. To priznavajo tudi sklepi IV. kongresa partije leta 1928: »...partija je na posameznih področjih živela posebej in samostojno...« (Zgodovinski arhiv KPJ, zv. 2, str. 197.)

(Konec sledi)

France Klopčič

GRADIVO

PRISPEVEK K ZGODOVINI KOMUNISTIČNE PARTIJE V DVAJSETIH LETIH

(Nadaljevanje)

IV

Najbolj pogosto obtožujemo komunistično partijo v Sloveniji v dvajsetih letih frakcionaštva.

Kaj je sploh frakcija v komunistični stranki? Frakcije niso obstajale samo v KPJ, marveč tudi v drugih partijah Komunistične internacionale. Po analizi izkušenj mednarodnega delavskega gibanja lahko frakcijo v komunistični partiji definiramo kot skupino znotraj partije, ki se je osamosvojila in ima svojo politično platformo, svojo disciplino, svoje vodstvo, svoje pristaše. Politične korenine frakcij in frakcionaštva je iskati v ideološki borbi, v pritisku tuje ideologije in tradicij socialnega demokratizma, v malomeščanskem okolju partije in delavstva.

Znotraj vodstva KPJ sta obstajali v dvajsetih letih nepretrgoma dve frakciji: desna in leva. Desna je imela svojega izrazitega voditelja v Simi Markoviću (ali 'drug broj 1' v partijskih dokumentih), leva pa Djuko Cvijića (drug broj 4') in Rajka Jovanovića (drug broj 2'). Politična platforma desne frakcije je bila izrazita: oportunistično stališče v nacionalnem vprašanju, v sindikalnem gibanju, v organizacijskih problemih itd. Politična platforma leve frakcije je bila spočetka v glavnem skladna z osnovno linijo, ki jo je osvajala partija in ki je temeljila na načelih Kominterne.* Vsaka frakcija je imela natanko znane pristaše v centralnem vodstvu. Vsaka frakcija je imela natanko znane pristaše med aktivisti partije v posameznih pokrajinah in v posameznih osnovnih organizacijah. V Beogradu se je večina članstva, z majhno izjemo, delila na desničarje in levičarje. Ti pristaši so delovali v duhu frakcijske discipline.

Na tretjem kongresu KPJ leta 1926 na Dunaju je desna frakcija priznala svoje politične napake in sprejela osnovno linijo partije, ki je šla v smeri aplikacije marksizma-leninizma na domača, jugoslovanska tla. Sklepi kongresa so bili sprejeti soglasno in vodstvo je bilo izvoljeno izmed pristašev obeh frakcij. Tako so bili ustvarjeni pogoji za to, da se frakcionaštvo preživi, saj mu je bil izpodbit eden imed osnovnih elementov — samostojna politična platforma. Potrebno je bilo premagati še ostale elemente ali posledice frakcionaštva. V nadaljnjem razvoju partije pa se to ni zgodilo. Osamosvojitve frakcij z lastno disciplino in lastnimi pristaši je z usodno vztrajnostjo učinkovala še nadalje in privedla k novemu izbruhu frakcionaške borbe, sedaj že brez prejšnje politične pogojenosti, in je bila zato v glavnem

* Po tretjem kongresu KPJ leta 1926 je leva frakcija pričela izgubljeni svoj »linijski« značaj; zaradi breznačelnega frakcionaškega boja ni bila sposobna zagotoviti partiji izvajanje sprejete politične linije. Na četrtem kongresu KPJ leta 1928 je tako leva kakor tudi desna frakcija doživela svoje politično bankrotstvo.

neprincipialna. Tako stanje je trajalo do leta 1928 in ga v drugačni obliki najdemo še kasneje.

Kakšen je bil spričo teh razmer položaj v Sloveniji? Kot rečeno se je pokrajinsko vodstvo partije v Sloveniji menjavalo. Leta 1925 je partija dobila nov sestav vodstva, tretjega od svojega ustanovnega zbora leta 1920. Menjavanje vodstva samo po sebi ni moglo pospeševati frakcionaštva, nasprotno, lahko bi ga le zaviralo, saj je trgalo stare odnose in ustvarjalo nove. Tudi ni menjavanje vodilnih skupin v vodstvu pomenilo, da je iz pokrajinskega komiteja partije v Sloveniji odhajal vsakokrat ves sestav. Vsa leta so v pokrajinskem vodstvu ostajali takšni ustanovni člani iz leta 1920, kakor so bili Marcel Zorga, Jaka Zorga, Ivan Baznik, Mirko Weinberger in Lovro Kuhar. Ti komunisti iz industrijskih obratov so ob podpori mladih sil iz SKOJ-a vzdrževali kontinuiteto v pokrajinskem vodstvu. Prenašali so vse politične in zlasti organizacijske težave, ki so nastajale pri krizah v vodstvu. Varovali so zveze z množicami. Zato imajo v zgodovini komunistične partije v Sloveniji največ zasluge, da se je ta ohranila in se razvijala v duhu marksizma-leninizma. Ti aktivisti partije so bili tudi dosledni nasprotniki frakcij in frakcionaštva.

Nastaja vprašanje, ali skupini Klemenčiča in Fabjančiča leta 1922—1923 in pa Štuklja, Sedeja in Makuca leta 1925—1926 nista bili frakciji? Preglejmo podrobneje ta pojava.

Leta 1922—1923 sta bila v partijskem vodstvu Slovenije Klemenčič in Fabjančič osrednji figuri. Zlasti Klemenčič je bil pomembna osebnost. Ali je bila pravilna ali nepravilna njuna taktika, to je posebno vprašanje, ki se ga še nihče ni lotil iz zgodovinske perspektive. Okvir tega sestavka ne dopušča analize teh dogodkov. Dejstvo pa je, da je politika Klemenčiča in Fabjančiča naletela na odpor v partiji in med ostalimi člani vodstva. Ta odpor je rodil kratkotrajen, šest, sedem mesecev trajajoč konflikt, ki je bil razrešen z izključitvijo Klemenčiča in Fabjančiča iz partije. Večina vodstva in večina članstva partije v Sloveniji je ostala zvesta partiji ter ni sledila Klemenčiču in Fabjančiču. Klemenčič in Fabjančič nista ustvarila svoje frakcije, bodisi da nista utegnila, bodisi da nista želela. Toda v konflikt v vodstvu partije sta posegli desna in leva frakcija iz centralnega vodstva partije. Doživeli smo poizkus, zanesti frakcijsko borbo v Slovenijo. Ekstirpacija Klemenčiča in Fabjančiča je odvzela podlago takšnemu frakcijskemu boju.

Leta 1925 je v partijskem vodstvu prevladovala skupina Štukelj-Sedej-Makuc. S svojo politiko je partijo tirala v kapitulantstvo pred socialno demokracijo ter ločitev od Komunistične internacionale in s tem tudi od ostalega dela KPJ. Svoje likvidatorstvo je spretno maskirala s taktiko zedinjenja sindikatov Slovenije, ki se je dejansko izvršilo decembra 1925. Zato njene težnje niso bile takoj očitne precejšnjemu delu partijskega članstva, ki je sledil tej skupini in se je postopoma vrnil v partijo, ko sta Štukelj in Sedaj kot renegata končala svojo politično pot v Socialistični stranki Jugoslavije in zavzela po njeni milosti uradniške službe v Delavski zbornici in sindikatih ter se s tem dokončno razkrinkala.

Konflikt je trajal v partiji dalj kot pol leta. Ta čas se je Štukljeva skupina osamosvojila, zastopala je svojo politično linijo in imela svoje pri-
staše. Bila je torej frakcija v partiji. Toda usoda te frakcije je bila za-

pečatena, kakor hitro je bila iz partije izključena. Po izključitvi ni mogla več pronikniti v ilegalne organizacije. Bila je likvidirana; treba je tudi reči, da Štukljeva skupina ni računala na boj znotraj partije. Naglo je jadrala v tabor socialne demokracije in si s tem pripravila svojo politično smrt. Frakcijski značaj Štukljeve skupine je potrjevalo dejstvo, da je to skupino podpirala »levica« centralnega komiteja partije. Leva frakcija je menila, da Štukelj sicer dela napake, da pa je mogoče te napake popraviti v okviru partije. Namesto pomoči pokrajinskemu vodstvu pri reševanju principialnih problemov je centralni komite partije zanašal v konflikt frakcijske elemente ter s tem kompliciral položaj in zavlačeval krizo. Partija v Sloveniji bi izgubila mnogo manj svojega delavskega članstva, če bi Štukljev oportunistem v začetku ne bil užival podpore centrale. Slovenski del partije je rešil krizo v glavnem z lastnimi silami. Likvidatorsko politiko Štukljeve frakcije je izprevidel tudi centralni komite v Beogradu, ki je izključitev Štukljeve skupine odobril. S tem pa se je tudi končal kratkotrajni in brezuspešni poizkus frakcionaštva v Sloveniji. Niti leva niti desna frakcija si nista pridobili pristašev v partijskih organizacijah in partijskem vodstvu Slovenije. Nasprotno: poizkus, zanesti frakcionaštvo iz centrale v slovenski del partije, je okrepil že dotedanje antifrakcionaške tendence in onemogočil frakcije v partiji.

III. kongres KPJ leta 1926 je pretehtal položaj v slovenskem delu partije in ugotovil: »Likvidatorski poizkus prejšnje vodilne skupine v Sloveniji (Štukljeve-op. avtorja) je imel iste osnovne vzroke kakor likvidatorski poizkusi leta 1920 in 1922—1923, namreč ostanke socialnodemokratske ideologije, slab notranje-partijski odnos in pa frakcijsko stališče partijske centrale. Poizkus se je končal z likvidacijo likvidatorjev, za kar gre zahvala predvsem industrijski podlagi gibanja, zavednosti mlajših kadrov in izpremembi notranje partijske linije s strani politbiroja« (Zgodovinski arhiv KPJ, zv. 2, str.96).

Omeniti je treba še eno važno dejstvo: delegati iz Slovenije na III. kongresu KPJ leta 1926 in na IV. kongresu KPJ leta 1928 so obakrat dosledno zavzemali stališče izven frakcij in proti frakcionaštvu.

Navedel bi tudi dokument partijske organizacije Slovenije iz leta 1928. Priobčen je bil leta 1949 v »Zgodovinskem arhivu KPJ«, zvezek 2, str. 456—457. Žal zgodovinarji temu dokumentu doslej niso posvetili pozornosti. To je resolucija slovenske partijske organizacije ob odprtem pismu Komunistične internacionale članstvu KPJ spomladi leta 1928. Odprto pismo je apeliralo na članstvo, naj konča frakcionaštvo in ustvari iz vrst komunističnih ročnih delavcev novo delavsko centralno vodstvo. Odprto pismo so brali vsi člani, o njem se je razpravljalo v vseh partijskih organizacijah v Sloveniji in za zaključek je bila sprejeta omenjena resolucija. Ta resolucija je pomemben dokument, kako je zorelo spoznanje znotraj partije v Sloveniji. Resolucija odobrava odprto pismo in sprejema njegove predloge. Pri tem daje resolucija vpogled v preteklost partije in označuje frakcionaštvo na izredno konkreten način. V njej beremo: »Aktiv PS v L.* smatra že od leta 1924 dalje obe frakciji v stranki sokrivima oportunističnega stanja, tako v stranki, kakor v strokovnih organizacijah in zato so slovenski člani v Centralnem komiteju nazivali jih z oznako »tako-zvana« levica in »tako-zvana« desnica.

* PS v L. = Pokrajinski sekretariat v Ljubljani.

Nadalje beremo: »Kaotične razmere v strankini centrali, ki so bile naravna posledica oportunizma, tako »desnice« kakor »levice«, so v veliki meri škodovale razvoju in boljše viziranju stranke v Sloveniji. Četudi v Sloveniji nismo imeli v stranki delitev na »levico« in »desnico« po oficialnih frakcijah, so frakcijski boji centrale metali močne reflekse (odseve) tudi v Sloveniji in ustvarjali v pokrajinskem vodstvu velike zmede in spravljali na dan mnogo onih oportunističnih tendenc (Labour Party), ki so se pojavljale v centrali sami.«

Težko bi bilo najti izrazitejše mnenje in kompetentnejšo pričo o frakcijah in frakcionaštvu v partiji. Niti v pokrajinskem vodstvu niti v osnovnih organizacijah Slovenije nismo imeli podobnih desnih in levih frakcij, kakršne so cela desetletja vztrajno obstajale v centralnem vodstvu, v beograjskih in drugih organizacijah. Zato tudi nimamo v partijski dokumentaciji podatkov o frakcionaštvu v Sloveniji. V spisku imen članov partije, ki jih je CK partije v tridesetih letih izključil iz partije zaradi frakcionaštva, a bilo jih je nekaj desetih, najdemo le eno, dve slovenski imeni.

Na drugem kongresu KP Slovenije leta 1948 se je vprašanja frakcionaštva dotaknil Edvard Kardelj. Dejal je: »Površni ljudje, ki so gledali v zgodovini naše partije kratko in malo samo zgodovino frakcionaških borb, so s tem samo dokazali, da so zelo malo ali nič razumeli o razvoju našega revolucionarnega delavskega gibanja. Obdobje frakcijske borbe je bilo sicer za našo partijo izredno težko in mučno obdobje in je v preteklosti povzročilo partiji mnogo škode, toda bilo bi popolnoma napačno gledati v njej samo brezprincipialne spore v partijskih vrhovih, a ne videti stalne rasti revolucionarnega jedra, ki je končno v partiji zmagalo in samo postalo partija« (Drugi kongres KPS, str. 254). Te izredno tehtne misli dajejo zaslužen udarec površni, vulgarizirani zgodovini naše partije.

V

Pogosto slišimo trditve, da je komunistična partija Slovenije v dvajsetih letih bolehala zaradi sektaštva, to je zaradi politike, ki je partijo ločevala od množic ter jo zapirala vase, s čimer jo je spreminjala v zaprto, od življenja izolirano sekto.

Nekajkrat je v razvoju partije nevarnost sektaštva res postala akutna n. pr.:

1. Tendence k individualnemu terorizmu leta 1921, po Obznani, ob atentatu na regenta Aleksandra in ministra Draškovića. Te tendence v Sloveniji niso privedle do nobenih akcij, vendar so odtegovale partijsko članstvo in mladino v Zvezi komunistične mladine Jugoslavije od glavne in pravilne smeri, od dela v množicah. Ta »levičarska« bolezen je bila kmalu premagana.

2. Opustitev taktike enotne fronte v začetku leta 1926, v dobi po izključitvi Štukljeve skupine iz partije. Tedaj se je partija znašla pred pritiskom združenih sil socialne demokracije in Štukljeve skupine, ki so se znašle v zedinjenih sindikatih in na vsej črti ofenzivno napadale komunistično partijo. V boju zoper reformistični tabor in za svoj obstanek se je pokrajinsko vodstvo partije v praksi odpovedalo taktiki enotne fronte in »skrčilo« linijo obrambe na poudarjanje načelnih razlik in končnih ciljev,

omalovažujoč pozitivne težnje delavstva k enotnosti lastnih vrst. Tudi to sektaško bolezen je partija uspešno premagovala.

5. Tendenca v začetku leta 1929 k izstopanju iz sindikatov URSS-a in iz »Svobod« pod pretvezo, da so te organizacije večinoma v rokah reformistične socialne demokracije, da torej niso razredne in da jih ni mogoče iztrgati iz teh rok, ker jim pomaga vladajoči režim.

Napačno pa bi bilo soditi, da je partija kdaj podlegla sektaštvu. Za slovensko partijo je desni oportunistem zaradi pritiska tradicij socialnega demokratizma in gospodujoče buržoazne ideologije bil glavna, prevladujoča in latentna nevarnost, zato je imela za eno prvih svojih nalog boj proti oportunistem. Partija je morala premagovati nevarnost desnega oportunistizma kakor tudi nevarnost levega sektaštva, ki sta bili dve plati istega procesa v zaviranju njene rasti. V boju z obema odklonoma se je utrjevala, so rastle njene izkušnje in se je formiralo njeno vodilno jedro.

Edvard Kardelj pravi o tem procesu: »Oportunistem in sektaštvu, ki sta bila oba dediča socialdemokratskih in drugih tujih vplivov na našo partijo, sta bila glavna sovražnika pripravljanja naše partije za naloge, ki jih je zastavljala partiji neposredna revolucionarna perspektiva. V borbi proti oportunistem in sektaštvu v partiji so rasli naši revolucionarni kadri, je rasla naša partija in se tako usposabljala za revolucionarni spopad z lastno buržoazijo in z njenimi zavezniki« (Drugi kongres KPS, str. 255).

Kako je komunistična partija v Sloveniji praktično premagovala obe nevarnosti, priča nekaj konkretnih ilustracij.

Spomladi leta 1926, kot rečeno, je bilo pokrajinsko vodstvo ujetnik lastne sektaške politike, ki je nastala kot svojevrstna reakcija na združeni nastop socialne demokracije in Štukljeve skupine. Prav tedaj so bile občinske volitve v Trbovljah. Komunistični listi je stala nasproti združena lista socialnih demokratov — kristanovcev in levo razporeženih delavcev, ki so sledili Štuklju. Komunistična lista je v doslej revolucionarnih Trbovljah prvič doživela poraz. Ta poraz je partijo prisilil poiskati vzroke in izhod. Legalno glasilo partije »Delavsko-kmečki list« z dne 22. aprila 1926 postavlja vprašanje, kdo je kriv tega poraza, in odgovarja: »Naša taktika! — Mi moramo do mas. Pot do njih tvori taktika enotne fronte... Hotenje po enotnosti in skupnih akcijah, obramba vsake najmanjše delavske pridobitve in izrabljanje vsake pozicije baš za ta boj — vse to so znaki boja, znaki novega življenja in gibanja delavstva... — Zbrati okrog naše stranke vse simpatizerje, neorientirane, poštene in bojovne socialistične delavce v rdeči enotni fronti za obrambo vsake najmanjše delavske pridobitve in izrabljanje vsake pozicije baš za ta boj — evo, kakšna bi morala biti naša taktika v občinskih volitvah v Trbovljah...«

Zaključki, do katerih je prišlo partijsko glasilo, so bili pravilni. Bili so pa tudi nujni. Kajti prav v tem času se je Štukljeva skupina pripravljala, da začne izdajati svoj časopis in organizirati novo delavsko stranko. Izbrala je trenutek, ko je režim prepovedal »Delavsko-kmečki list«, glasilo KP. V letaku z dne 15. maja 1926, ki so ga podpisali Gjuro Cvijić, Sima Marković, Rajko Jovanović iz centrale ter najbolj znani zastopniki slovenskega dela partije, je pokrajinsko vodstvo odgovorilo na manevre Štukljeve skupine ter prevzelo iniciativo »za popolno strokovno zedinjenje v Jugoslaviji in za enoten boj vsega delavstva proti reakciji in ofenzivi kapitala«. Namesto

frontalnega boja proti likvidatorjem je letak predlagal Stukljevi skupini: »Ako hoče v pozitivnem smislu, tedaj smo pripravljene tak njen boj podpreti...«

20. avgusta 1926 je partija začela izdajati novo glasilo »Enotnost«, ki je dosledno zastopala taktiko enotne fronte v smislu zaključkov III. kongresa KPJ, ki je bil junija in je realno pomagal partiji v Sloveniji zavzeti pravilno taktiko. Ko so bile razpisane oblasne volitve za januar 1927, je naša partija s svojo pobudo dosegla enoten nastop s socialistično stranko in skupino »Zedinjenje« ter s tem zastavo enotnosti iztrgala iz rok socialne demokracije, obenem pa ohranila svojo politično in organizacijsko samostojnost, ne da bi se izpostavila nevarnosti likvidatorstva.

Ta taktika ji je omogočila, da se je zavzela za enoten nastop tudi pri skupščinskih volitvah 11. septembra 1927, in ko je Socialistična stranka Jugoslavije odklonila to skupno platformo in skupen nastop, je partija utegnula pridobiti za enoten nastop na svoji platformi skupino bernotovcev. Pri volitvah 11. septembra 1927 je partija s svojo listo Delavsko-kmečkega republikanskega bloka zbrala relativno veliko število glasov — več kakor Socialistična stranka Jugoslavije.

Tako je komunistična partija rešila svojo notranjo krizo in zopet pričela vzpostavljati svoje postojanke med množicami ter celo pridobivati nove v Mariboru in okolici — tej trdnjavi SSJ — in pa v Mežiški dolini in Celju.

(Konec sledi)

France Klopčič

MED KNJIGAMI

NA ROB NOVIH MLADINSKIH KNJIG

V nekem smislu je pravzaprav težko ocenjevati mladinsko književnost, zakaj vedno je treba upoštevati dva momenta: umetniško izrazitost in pomembnost dela, mimo tega pa še njegovo specifično naravo, ki jo določajo in opredeljujejo posebni nameni. Če se zastran kvalitete lahko zanese ocenjevalec več ali manj na estetski občutek, pa se mu nasprotno navkljub naprezanju spomina in preizkušanju »invencije« kaj lahko izmakne tisti posebni predstavní svet, lasten otroški psihi; naj v ilustracijo navedem, da sem svoj čas ob tekstih Branke Jurce napisal, da jih otroci ne bodo sprejeli, pa sem kasneje presenečen videl, da prav njene drobne impresije najmlajši najraje poslušajo.

Res je, da je otroška fantazija silna in da razmahne drobne oaze v širne svetove, vendar velja: zares pomembna mladinska književnost vsaj nakaže nekatere pomembne človeške momente; tako otroci na čvrsto postavljenih temeljih grade fantastični red, v katerem z železno logiko zmaguje dobro nad zlím, svetlo nad temnim. Zanimivo je, da z leti pri otroku uplagne kreativna sila, da je tedaj otrok fantazijsko manj angažiran in da instinktivno zahteva, naj pisatelj izpelje zgodbo do kraja; tedaj se očitneje pokažejo

GRADIVO

PRISPEVEK K ZGODOVINI KOMUNISTIČNE PARTIJE V DVAJSETIH LETIH

(Konec)

VI.

O teoretični oboroženosti komunistične partije v dvajsetih letih obstajajo zmotna mnenja, da namreč partija v teoretičnem delovanju ni imela nobenih uspehov in celo, da je partija preprečevala teoretični študij marksizma-leninizma. Res je, da je partija izdajala v slovenščini malo legalne marksistične literature, malo prevodov klasikov Marxa in Engelsa in da niso, kar se tega tiče, bile izrabljene vse možnosti. Razen objektivnih težav je bilo tega krivo tudi nezadostno število intelektualcev v partiji. Res pa je tudi, da je partija, uporabljajoč med drugim literaturo v srbskohrvaškem, nemškem in drugih jezikih, dosegla velike uspehe v aplikaciji teorije marksizma-leninizma na jugoslovanskih in slovenskih domačih tleh. Teoretična oboroženost partije se je izrazila v najaktualnejši obliki prav v uporabi teorije v domači praksi.

Kdor primerja sklepe II. (vukovarskega) kongresa KPJ leta 1920 s sklepi III. (dunajskega) kongresa KPJ leta 1926, mora ugotoviti velik razvoj v teoretičnem pogledu. Že sklepi III. partijske konference decembra 1923 v Beogradu prinašajo glavne spremembe v programu, taktiki in organizaciji partije. Solarsko obvladovanje načel Komunistične internacionale za vukovarskega kongresa se je umaknilo zrelostnemu izpitu v presajanju marksizma-leninizma na jugoslovanska tla. Ta proces je spremljala javna diskusija v začetku leta 1924 v vsej partiji in njenem legalnem tisku. Aplikacija marksizma-leninizma se je izražala:

1. V analizi jugoslovanske družbene resničnosti, v ugotovitvi razredne konstelacije v državi, ki jo je označevala hegemonija srbske buržoazije, labilnost prepletenih nasprotij in državna kriza;

2. v izdelavi stališča do nacionalnih teženj in zahtev zatiranih narodov in narodnostnih manjšin v Jugoslaviji;

3. v izdelavi stališča do kmečkega gibanja zoper ostanke fevdalizma in agrarno krizo sodobnega gospodarstva;

4. v izdelavi partijske strategije, ki je vodila preko izvršitve nalog meščansko-demokratske revolucije k nalogam socialistične revolucije, in v izdelavi ustrezne partijske taktike in organizacije.

Ta aplikacija je pomenila premagovanje socialnega demokratizma v teoriji in v praksi in ustvarjalno uporabo marksizma-leninizma v specifičnih pogojih Jugoslavije.

V nacionalnem vprašanju na primer je partija leta 1920 razglašala geslo »sovjetske republike Jugoslavije«. To je pomenilo popolno brezbriznost za interese in težnje posameznih narodov, ki so tvorili kraljestvo Srbov, Hrvatov in Slovencev, ter je tako objektivno podpiralo centralizem srbske buržoazije. Leta 1923 je partija presojala to vprašanje popolnoma drugače. Ju-

goslavije ni imela za homogeno nacionalno državo, marveč »za državo, v kateri vladajoči razred ene (srbske) nacije zatira ostale narode.« Zato »priznava vsakemu narodu pravico na suverenost v določanju svojih odnosov, torej tudi pravico do svobodne odcepitve in ustvaritve svoje lastne države ali pa na pridružitve svoji nacionalni državi.« Partija je videla v zedinjenju srbskega, hrvaškega in slovenskega naroda v skupno državo zgodovinsko progresivni proces, toda poudarjala je nujnost »prostovoljnega federativnega (zveznega) državnega zedinjenja« in zagovarjala je »ustvaritev federativne (zvezne) delavsko-kmečke republike v Jugoslaviji.«

Na III. kongresu leta 1926 je partija zavzemala isto stališče in ga je bila sposobna konkretizirati in praktično uresničevati. Pokrajinskemu vodstvu v Sloveniji je postavila za specialno nalogo »sodelovanje s Kompartijo Italije in Kompartijo Avstrije v slovenskem vprašanju, kakor je odločil peti kongres Komunistične internacionale,« ki je v posebni resoluciji o nacionalnem vprašanju v Jugoslaviji predlagal: »Kar se tiče hrvaškega in slovenskega prebivalstva na ozemlju, ki ga je okupirala Italija, mora Kom. partija Italije vršiti propagando in agitacijo v smislu zgoraj navedenih gesel in v sporazumu z bratsko Kom. partijo Jugoslavije« (Zgodovinski arhiv KPJ, zvezek 2, str. 97 in 421). Istega leta je Pokrajinsko vodstvo Slovenije v letaku z dne 1. julija ob podpisu nettunske pogodbe med Jugoslavije in Italijo konkretiziralo svoje stališče v zahtevi: »Za zedinjenje Slovencev v svobodno Slovenijo!«

Tako radikalno kakor svoje stališče do nacionalnega vprašanja je partija do leta 1926 izdelala tudi svoje stališče do kmečkega vprašanja in drugih problemov jugoslovanske družbe.

Reviji »Zapiski Delavsko-kmetske matice« in »Zbornik Delavsko-kmetske matice«, ki sta izhajali v prvi polovici leta 1925, sta prinašali aktualno politično gradivo o politiki partije v Sloveniji. Samokritično sta ocenjevali v posebni številki njen neuspeh pri volitvah 8. februarja 1925 v državno skupščino, pri čemer so bili izrečeni daljnosežni zaključki tako glede slovenskega dela partije kakor tudi glede KPJ v celoti. V teh revijah je tekla široka razprava o nacionalnem vprašanju Slovencev, ki je temeljito obračunala z vukovarsko koncepcijo nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji in z gledanjem KP Italije na nacionalno vprašanje v Julijski Benečiji. »Zapiski« so postajali bojveno teoretično glasilo slovenskih komunistov, všteti komuniste Julijske Benečije. Zato je oblast zapolnila tretjo številko »Zapiskov«, a po četrti številki ustavila njih izhajanje.

Partija Slovenije lahko šteje med svoje teoretične dosežke tudi marksistično analizo domače slovenske ekonomike, všteti izvir in funkcijo klerikalnega kapitala, analizo interesnih teženj slovenske buržoazije in analizo gonilnih razrednih sil v državi. Partijsko glasilo »Enotnost« je že leta 1926 svarilo pred nevarnostjo generalsko-kapitalistične diktature.

Komunistična partija Jugoslavije se je teoretično krepila ob izkušnjah mednarodnega delavskega in komunističnega gibanja. Sem spada gradivo o diskusijah komunistične partije Sovjetske zveze in o diskusijah Komunistične internacionale.

Tako je bilo s teoretično oboroženostjo komunistične partije. V dvajsetih letih se je partija teoretično toliko okrepila, da je bila *programsko* pripravljena za izpolnitev velike naloge: voditi delavski razred, kmete in zatirane narode v bližajočih se revolucionarnih bitkah.

Četrta državna konferenca Komunistične partije Jugoslavije, ki se je sestala decembra 1954. leta v Ljubljani, je pri analizi izkušenj partijske dejavnosti v letih 1929—1951 ugotovila: »Partija je v vseh najvažnejših vprašanih razrednega boja v Jugoslaviji že imela v glavnem pravilno politično linijo« (Zgodovinski arhiv KPJ, tom 2, str. 257).

Žal so zelo zaostajali drugi pogoji, ki so bili potrebni za izpolnitev njenih zgodovinskih nalog.

VII.

Razdobje po šestojanuarski diktaturi v letih 1929—1930 je bilo za komunistično partijo čas velike preizkušnje. Kako jo je preстал slovenski del partije?

Takoj po razglasitvi šestojanuarske diktature, okrog 10. januarja, je pokrajinski komite partije izdal letak, ki je bil ilegalno razpečan po vsej Sloveniji. V njem se razkrinkava izvir in značaj vojaško-fašistične diktature in pa vloga monarhije. Hrani ga Zgodovinski arhiv CK ZKS, ki ima iz tega leta še naslednje letake pokrajinskega komiteja partije, zaplenjene v raznih krajih Slovenije: letak ob obletnici dogodkov na Zaloški cesti 24. aprila; letak k prvemu maju; letak ob umoru Gjura Djakovića in Nikole Hecimovića v maju; letak junija meseca; dva letaka k mednarodnemu protivojnemu dnevu 1. avgusta; letak novembra ob obletnici oktobrske revolucije; razen tega še tri letake, ki jih je razpošiljal CK partije — eden iz aprila 1929 in dva iz januarja 1930.

Partijska organizacija Slovenije in njen pokrajinski komite v Ljubljani sta delovala v celoti do aprila-maja 1930. Aretacije posameznih članov partije dotlej niso povzročile občutne škode organizacijam. Partija je razširila ilegalne časnike »Proleter«, »Delo«, »Mladi boljševik«, brošuro »Teze za 1. maj 1930«, brošuro s kamufliranim naslovom »O sadjenju šećerne repe«. Transportiranje literature čez mejo in razpošiljanje v ostale pokrajine je izvrševala partijska organizacija Slovenije. O intenzivnosti partijske dejavnosti leta 1929-50 pričajo akti velikega sodnega procesa proti 40 komunistom iz Slovenije (DT br. 2519/29-16), ki je bil leta 1931 v Beogradu. Delovanje partije v Sloveniji in njeno organizacijsko stanje je omogočilo, da je Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije prenesel jeseni leta 1929 svoj sedež v Ljubljano. Dotlej se je CK nahajal dalj časa v Zagrebu, od koder je bil prisiljen umakniti se, kajti zagrebška partijska organizacija je imela zaradi režimskega terorja občutne izgube. Centralni komite KPJ je bival v Ljubljani pol leta — od jeseni leta 1929 do marca 1930, nato pa še kratko dobo v Velenju. Stalno so bivali v Ljubljani in okolici: Viktor Koleša, organizacijski sekretar CK, Vojin — Pecarski, Krka — Stanisavljević in še član CK iz Črne gore. Začasno so se ustavljali v Ljubljani tudi drugi člani CK.* Obtožnica omenjenega velikega sodnega procesa ugotavlja, da so v Ljubljani in Velenju bivali »istaknuti komunisti«, ter navaja nekatera zgornja imena. Toda preiskovalnim oblastem se ni posrečilo odkriti sedež CK partije v Ljubljani.

* Ta akt do danes ni bil znan in ni bil nikjer priobčen. V tej dobi sem bil sekretar konspirativnega aparata CK partije in organizator bivališča CK v Ljubljani in Velenju. Izmed članov CK, ki so živeli tedaj v Ljubljani, sta živa Stanisavljević in Pecarski.

Šele aprila-maja leta 1930 so hudi udarci doleteli posamezne krajevne organizacije, toda ne vseh; zadeli so tudi celotni pokrajinski komite. Partija v Sloveniji je ostala brez vodstva, a ohranjene organizacije brez zveze. Ta doba je trajala manj kot leto dni. Dejavnost komunistične partije v Sloveniji leta 1929 in prve štiri mesece leta 1930 je torej bila zelo razgibana. Mnenje, da je diktatura takoj po svojem nastopu razbila ali pasivizirala partijsko organizacijo v Sloveniji,* je rezultat nepoučenosti.

Ocena politične linije partije po šestojanuarski diktaturi se praviloma omejuje na obsodbo gesla »za oboroženo vstajo«. To geslo je bilo v dobi po 6. januarju povsem zgrešeno. Postaviti ga v center politične linije kot agitacijsko parolo in akcijsko direktivo, je predstavljalo grobo napako, »levi« oportunizem. Ugotovimo lahko še več: partija praktično organizacijsko ni ukrenila ničesar, da bi pripravila oboroženo vstajo, kar priča, prvič, da zanjo ni bilo realne možnosti, in drugič, da se je ustvaril prepad med politiko in prakso; to je grozilo oddaljiti partijo od ljudskih množic. Osnovna politična linija partije po proglastitvi vojaško-fašistične diktature bi morala biti: pobrati zavrženo zastavo demokracije, jo dvigniti in z njo zbirati okrog sebe vse revolucionarne in opozicionalne sile v široki ljudski fronti. Tega partija ni storila. Toda s tem ni izčrpana njena politična karakteristika v tem razdobju. To karakteristiko ji daje njena *realna vloga* v tedanjem političnem položaju države.

Partija je leta 1929-30 v očeh vseh narodov Jugoslavije ostala edini politični faktor, ki se je uprl diktaturi. Komunistična partija Jugoslavije, vštvetši njen slovenski del, se je diktaturi postavila po robu. Neutegoma, dobesedno prihodnji dan po prevratu je z ilegalnimi letaki po vsej deželi začela s povečano energijo široko propagandistično akcijo proti režimu. Razkrinkavanje vojaško-fašistične diktature in izdajalske vloge monarhije, to je bil prvi namen te propagande. Njen učinek je bil tem večji, ker so vse prepovedane in razgnane meščanske politične stranke strahopetno molčale. Člani in številni simpatizerji partije so to propagando širili tudi v industrijskih obratih, v kontaktih z delavci, inteligenco, v sindikalnih in prosvetnih organizacijah. Dejavnost partije ni padla, kakor se je to zgodilo leta 1921 po Obznani, temveč se je razširila.** Med ljudstvom se je pričelo ustvarjati javno mnenje, naperjeno proti diktaturi in monarhiji; to mnenje je obstajalo poleg oficialnega »javnega mnenja«, dasi ga »javna« glasila ali ustanove niso priznavale ali beležile. Režim je celo na to propagandistično akcijo komunistične partije odgovoril nenavadno surovo in krvoločno. Zastavil si je nalogo, zadušiti to vztrajno in uporno politično silo komunizma.*** V neenakem dvoboju z diktaturo

* Govor V. Kozaka. Drugi kongres KPS, str. 179.

** V zgoraj omenjeni obtožnici DT br. 2319/29-16 leta 1931 zoper 40 komunistov iz slovenske partijske organizacije ugotavlja državni tožilec Državnega sodišča za zaščito države v Beogradu: »Posle 6. januara 1929 god. postajala je komunistička propaganda u našoj državi jača.« Ko govori o odposlancih CK partije, ki so prihajali iz inozemstva, priznava: »nešto više imali su oni uspeha u Slovenačkoj.«

*** V isti obtožnici državno sodišče nedvoumno odkriva namen oblasti: »Da bi se ovom stalo na put i za svagda onemogućila ova rušilačka akcija, povedena je sa strane državnih sigurnosnih organa svestrana akcija.« Te »akcije« so obstajale v zatiranju in prepovedi vsega delavskega in naprednega, v številnih hišnih preiskavah in množičnih aretacijah, v racijah, ki so

je partija žrtvovala svoje najboljše kadre, toda nadaljevala ga je v vseh pokrajinah, neutrudno, vedno znova vstajajoč po dobljenih udarcih. Opozarjala je na povečano vojno nevarnost. Pozivala k enotni fronti proti diktaturi, širila geslo delavsko-kmečke republike Slovenije v federaciji z delavsko-kmečkimi republikami sosednjih narodov. Ta pozitivni program partije je dajal partijski propagandi tehtnost in perspektivo. In če je partija doživela hude udarce, jih je dobila v boju, kateremu se ni izognila. To je bistveno v oceni partijske dejavnosti tedanje dobe.

Vzemimo zgodovinsko paralelo. Leta 1933 je v Nemčiji prišel na oblast Hitler. Komunistična partija Nemčije je štela milijone glasov, sto tisoče članov, vendar ni tedaj takoj sprejela boja s fašizmom, ni organizirala akcij, ni pokazala ljudstvu izhoda. Svoje moči ni postavila na tehtnico zgodovine. Z zamudo je pozneje sprejela boj, pretrpela velike žrtve in doživela političen poraz in organizacijski polom.

Za Komunistično partijo Jugoslavije lahko trdimo, da je sprejela boj, zato ji udarci, ki so jo doleteli, niso prinesli političnega poraza. Nasprotno. Delovno ljudstvo Jugoslavije je partijo slišalo in razumelo, a partija je pridobila ugled in avtoriteto pri njem.

Cetrta državna konferenca KPJ leta 1934 v Ljubljani je analizirala izkušnje in nauke iz dobe leta 1929-1931. Samokritično navaja napake in pravi v svojih sklepih: »Ta samokritična ocena nikakor ne zmanjšuje značaja in pomembnosti junaške borbe KPJ in njenih kadrov v deželi.« Prav tam ugotavlja: »Komunistična partija je bila edina stranka, ki se je od prvega dneva velikosrbske vojaško-fašistične diktature junaško bojevala proti njej. Vse ostale stranke, meščanske, malomeščanske, kmečke in nacionalno-kompromisarske, pa tudi socialnodemokratske, so se umaknile in sramotno kapitulirale.« In dodaja: »Vpliv in avtoriteta partije je v množicah zelo narasla.« (Zgodovinski arhiv KPJ, zv. 2, str. 232, 233, 237.)

Miha Marinko je v referatu na II. kongresu KP Slovenije leta 1948 dejal:

»Tudi v Sloveniji je bila naša partija edina, ki je kljub najbrutalnejšemu terorju pozvala ljudstvo na odpor proti šestojanuarski diktaturi« (Drugi kongres KPS, str. 37).

Borba jugoslovanskih komunistov leta 1929 je izzvala gibanje solidarnosti vsega evropskega proletariata, kar se je izražalo v protestnih zborovanjih, demonstracijah; v Berlinu pa je bila konec 1929. in začetek 1930. leta organizirana mednarodna razstava dokumentov o tedanji »najbolj krvavi deželi v Evropi — fašistični Jugoslaviji.«

V razdobju pred šestojanuarskim prevratom, začenši od leta 1927-1928 in po razglasitvi diktature leta 1929 sta delovala in se uveljavljala v partiji Edvard Kardelj in Boris Kidrič. Z njima je slovenska partija dobila in vzgojila vodilno, teoretično in politično preizkušeno jedro, ki ga je partiji manjkalo v dvajsetih letih in ki ga je takrat trpko pogrešala. Diktaturi se ni posrečilo, da bi uničila komunistično partijo v Sloveniji, da bi razbila njene

zajemale cela področja, v divjem lovu na funkcionarje komunistične partije, ki so dejansko bili postavljeni izven zakona in katere je režim fizično uničeval, v nečloveških mučenjih, katerim je policija, zlasti v beograjskem zaporu Glavnjači, izpostavljala aretirance, osumljene komunizma ali opozicije proti antidemokratskemu kurzu tedanje vlade. Te metode niso bile nič manj okrutne kakor metode poznejšega hitlerjevskega Gestapa.

organizacije po vseh krajih. Ostale so posamezne celice in celo nedotaknjene partijske organizacije. Zato je bila mogoča obnovitev pokrajinske partijske organizacije in pokrajinskega vodstva v Sloveniji že v letu 1931.*

Komunistična partija je bila po desetih letih obstoja in borbe tako zasidrana v delavstvu in ljudskih množicah in imela med njimi vpliv in ugled; od tod je črpala vedno nove člane, nove kadre, ki so stopali namesto izpadlih borcev. Organizacijske vezi so se utegnile kdaj pretrgati, posamezne organizacije so utegnili kdaj razbiti, toda idejna zveza proletarcev s partijo se ni pretrgala nikoli. Ni jenjala politična kontinuiteta, ni usahnil kader vedno rastočih in k partiji pristopajočih zavednih ljudi iz vrst delavstva in napredne inteligence. Zato je partija vedno znova vstajala iz množic, obnavljala svoje zveze in praktično delo.

France Klopčič

* Leta 1931 je deloval v Sloveniji Jovan Veselinov, sedanji član CK Zveze komunistov Jugoslavije.

MED KNJIGAMI

STRITARJEVA PISMA

Prav vsak nov zvezek naših domačih klasikov, kot pravimo po navadi široko zasnovani ediciji »Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev«, nam pripravlja radosten dan in daje dober obet. Kako tudi ne, saj gre ne le za založniško pobudo, kakršne pred to še ni bilo pri nas, temveč tudi že za čisto konkreten rezultat te pobude, za devetinpetdeset zajetnih, z vso skrbjo in z nič manjšim znanjem pripravljenih knjig. Ravno ta zadnji, devetinpetdeseti zvezek, pa bolj kot katerikoli prej vabi k razmišljanju o pomenu in o ceni te zbirke, saj je po nekaterih vsaj po obsegu skromnejših serijah (Gregorčič, Kette, Murn) sklenjena prva velika vrsta: Stritarjevo delo v desetih zvezkih! Vendar tak razmislek o pomenu in o ceni teh knjig kaj rad — in ravno ob Stritarju je nemara več povoda za to kot na primer ob Trdini ali pa ob Zupančiču — odpre vprašanje, ki je prav toliko živo kot neprijetno, vprašanje o razmerjih in o prednostih v tej zbirki, vprašanje, ki bi ga lahko na kratko in najbolj naravnost zapisali takole: Kaj pa Cankar? Kako je mogoče, da so dočakali nekateri pisatelji, katerih delo ne vzdrži kajpada nobene primerjave z njegovim, svoje zbrano delo celo že pred izidom prvega zvezka Cankarja? In da izhaja zunaj te zbirke, nekje ob robu, Cankarjevo »Izbrano delo«, ki je v svoji tako okrnjeni podobi že cela tri leta suha veja naše založniške dejavnosti?

To živo vprašanje kajpada noče in tudi ne more zmanjševati pomena in vrednosti drugih izdaj te zbirke, tudi Stritarjevega Zbranega dela ne. Ne glede na to, kakšna so danes in kakšna bodo v prihodnosti pota naše literature, bo vselej veljala Prijateljeva sodba, da je bil Josip Stritar dolgo vrsto let »osrednja postava slovenske književnosti«, lahko bi celo rekli slovenske kulture. In še posebej je veljava te izdaje v tem, da je prva kritična, znan-